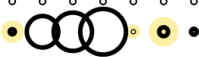

The Ludwig
Wittgenstein Project

Wittgenstein

—

**Prelegere
despre
etică**

Prelegere despre etică

Ludwig Wittgenstein

Editor's Note

Published by the Ludwig Wittgenstein Project.

Translated by Bianca Ionela Prichici

This digital edition is based on Ludwig Wittgenstein. "A Lecture on Ethics." The Philosophical Review, vol. 74, no. 1, Jan. 1965, pp. 3–12. The original-language text is not in the public domain in its country of origin (the United States of America) but it was released by the copyright holders under Creative Commons Attribution – NonCommercial 4.0 International; it is in the public domain in countries and areas where the copyright term is the author's life plus 70 years or fewer. This translation, which was made possible by the financial support of Wikimedia Italia, is released under Creative Commons Attribution – ShareAlike 4.0 International.

Prelegere despre etică

Înainte să încep să vorbesc despre subiectul meu propriu-zis, dați-mi voie să fac câteva remarci introductive. Simt că s-ar putea să am mari dificultăți în a vă comunica gândurile mele și mă gândesc că unele dintre ele pot fi diminuate prin menționarea lor în prealabil. Prima, pe care aș putea să nu o menționez, este că engleza nu este limba mea maternă și modul meu de exprimare poate fi lipsit, câteodată, în precizie și subtilități, care ar fi de deziderat atunci când unul vorbește despre un subiect dificil. Tot ce pot să fac, este să vă rog să îmi faceți sarcina mai ușoară prin a încerca să înțelegeți sensul pe care îl ofer eu, în ciuda greșelilor pe care le voi face constant împotriva gramaticii limbii engleze. A doua dificultate pe care o voi menționa este următoarea: probabil mulți dintre voi ați venit la această prelegere a mea cu oarecare așteptări greșite. Și pentru a vă corecta în acest punct, o să spun câteva cuvinte despre motivul alegerii subiectului acesta: când fostul dumneavoastră secretar m-a onorat prin a-mi cere să țin o prelegere adresată societății dumneavoastră, primul meu gând a fost că o voi face cu siguranță, iar al doilea gând a fost că dacă am oportunitatea să vă vorbesc, ar trebui să vorbesc despre ceva ce doresc să vă comunic și că nu ar trebui să pierd oportunitatea aceasta pentru a vă ține o prelegere despre, să spunem, logică. Vorbesc de pierdere pentru că pentru a vă explica o chestiune științifică aș avea nevoie de un curs întreg și nu de o prelegere de o oră. O altă alternativă ar fi fost să vă ofer ceea ce se numește o conferință ști-

ințifică, aceasta fiind o prelegere care intenționează să vă facă să credeți că înțelegeți un lucru pe care, de fapt, nu-l înțelegeți, și să satisfac ceea ce eu consider a fi una dintre cele mai joase dorințe ale oamenilor moderni, și anume, superficiala curiozitate asupra celor mai noi descoperiri științifice. Am refuzat aceste alternative și am decis să vă vorbesc despre un subiect care îmi pare de o generală importanță, sperând că poate să ajute în a vă clarifica gândurile despre acest subiect (chiar dacă voi ați putea să fiți în total dezacord cu ceea ce voi spune). A treia și ultima dificultate este una care, de fapt, aderă la majoritatea prelegerilor filosofice lungi și spune că ascultătorul este incapabil să vadă atât strada pe care este condus, cât și scopul la care aceasta duce. În alte cuvinte, acesta gândește: „Înțeleg tot ce vrea să spună, dar oare unde vrea să ajungă cu asta?” sau se gândește „Văd unde vrea să ajungă, dar oare cum o să facă asta?”. Tot ce pot să fac, din nou, este să vă rog să aveți răbdare și să sper că la final veți vedea atât drumul cât și destinația.

Voi începe acum. Subiectul meu, după cum știți, este Etica, și voi adopta explicația acestui termen dată de Profesorul Moore în cartea lui, *Principia Ethica*. El scrie: „Etica este cercetarea generală în jurul a ceea ce este bun”. Acum voi folosi termenul Etică într-un sens puțin mai larg, într-un sens care include ceea ce cred să fie partea esențială a ceea ce numim general „Estetică”. Și pentru a vă face să vedeți cât de clar posibil ce cred că ar fi subiectul eticii, voi pune în fața voastră un număr de expresii mai mult sau mai puțin sinonime, fiecare putând fi o înlocuire pentru definiția citată; enumerându-le, vreau să produc același tip de efect pe care Galton l-a produs când a fotografiat un anume număr de chipuri diferite pe aceeași hârtie fotografică pentru a obține imaginea trăsăturilor tipice pe care toate le aveau în comun. Și cum arătându-

vă o fotografie colectivă de acest gen, aş putea să vă arăt care este chipul tipic, de exemplu chinez, aşa examinând o serie de sinonime pe care o să vi le pun în faţă, o să fiţi capabili, sper, să vedeţi trăsăturile caracteristice comune pe care le au; şi acestea sunt trăsăturile eticii. Acum, în loc să spunem: „Etica este cercetarea în jurul a ceea ce este bun”, aş fi putut spune că etica este cercetarea în jurul a ceea ce are valoare sau în jurul a ce este cu adevărat important, sau aş fi putut spune că etica este cercetarea din jurul sensului vieţii ori în jurul a ceea ce face viaţa demnă de a fi trăită, sau în jurul modului corect de a trăi. Cred că, privind toate aceste fraze, vă veţi face o idee despre ce studiază etica. Acum, primul lucru care izbeşte în toate aceste expresii, este că fiecare dintre ele este în realitate folosită cu două sensuri foarte diferite. Pe unul îl voi numi sensul trivial sau relativ, iar pe celălalt sensul etic sau absolut. Dacă de exemplu spun că acesta este un scaun *bun*, asta înseamnă că scaunul serveşte unui anumit scop predeterminat, şi cuvântul bun aici are înţeles doar în măsura în care acest scop a fost fixat în prealabil. De fapt, cuvântul bun în sensul său relativ, înseamnă pur şi simplu a corespunde unui anumit standard predeterminat. De aceea, când spunem că acest om este un bun pianist, vrem să spunem că el este capabil să interpreteze piese de un anumit grad de dificultate cu un anumit grad de dexteritate. La fel, dacă spun că pentru mine e *important* să nu răcesc, vreau să spun că o răceală produce în viaţa mea anumite inconvenienţe ce pot fi descrise; şi dacă spun că acesta este drumul *corect*, vreau să spun că este drumul corect în raport cu o anumită ţintă. Folosite în acest mod, aceste expresii nu prezintă nicio dificultate sau problemă profundă. Dar acesta nu este felul în care etica le foloseşte. Presupunând că eu aş fi capabil să joc tenis şi că unul din voi m-ar vedea jucând şi ar spune: „Eh, joci destul de prost”, şi presupu-

nând că eu aş răspunde: „Știu, joc prost, dar nu vreau să joc mai bine de atât”, tot ce ar putea spune celălalt ar fi: „Ah, atunci totul este bine.” Dar să presupunem că eu aş spune unuia dintre voi o minciună absurdă și acesta ar veni la mine și ar spune: „Te comporti ca o bestie” iar eu aş răspunde: „Știu că mă comport rău, dar nu vreau să mă comport mai bine de atât”, ar putea el să-mi răspundă: „Ah, atunci totul e bine.”? Bineînțeles că nu; acesta mi-ar spune: „Păi, *ar trebui* să vrei să te comporti mai bine.” Aveți aici un raționament absolut de valoare, în timp ce în primul exemplu era un caz de raționament relativ. Esența acestei diferențe pare a fi, evident, următoarea: fiecare raționament al unei valori relative este un simplu enunț factual, și de aceea poate fi pus într-o formă, în așa fel încât să piardă orice aparență a unui raționament de valoare: în loc să spunem „Aceasta este direcția corectă spre Granchester”, aş putea la fel de bine să spun: „Aceasta este direcția corectă de luat dacă vreți să ajungeți la Granchester în timpul cel mai scurt posibil”; „Acest om este un bun alergător” vrea să spună simplu că el aleargă un anumit număr de mile, într-un anumit număr de minute, și așa mai departe. Acum, ce vreau eu să susțin este că deși toate raționamentele unor valori relative sunt simple considerații factuale, niciun enunț factual nu poate fi sau implica un raționament al unei valori absolute. Permiteți-mi să vă explic: presupunem că unul dintre noi ar fi omniscient și, în consecință, cunoaște toate mișcările tuturor corpurilor din lume, morți sau vii, și că el cunoaște toate stările mentale a tuturor ființelor umane care au trăit vreodată, și să presupunem că acesta ar scrie tot ce știe într-o carte mare, atunci această carte ar conține întreaga descriere a lumii; ceea ce vreau să zic e că această carte nu ar conține nimic din ce am numi un raționament *etic*, sau ceva ce ar putea implica, într-un mod logic, un asemenea raționament. Aceas-

ta ar conține, bineînțeles, toate raționamentele relative de valoare și toate enunțurile științifice adevărate, și de fapt, toate enunțurile adevărate care pot fi construite. Dar, toate faptele descrise ar fi, ca să spunem așa, la același nivel, și în același fel, toate enunțurile ar fi la același nivel. Nu există enunțuri care să fie sublime, importante sau triviale, în vreun sens absolut. Poate unii dintre voi vor fi de acord cu mine și vă veți aminti cuvintele lui Hamlet: „Nimic nu e bun, nici rău, dar gândirea noastră le face să fie așa.” Dar chiar și asta ar putea duce la o neînțelegere. Ceea ce spune Hamlet ar putea implica faptul că bun și rău, deși nu sunt calități în afara lumii noastre, sunt atribute ale stărilor noastre mentale. Dar ce spun eu e că o stare mentală, în măsura în care ne referim la un fapt ce poate fi descris, nu e bună sau rea, în niciun sens etic. Dacă, spre exemplu, în cartea noastră a lumii citim descrierea unei crime cu toate detaliile sale fizice și psihologice, simpla descriere a acestor fapte nu va conține nimic pe care noi am putea să-l numim o propoziție *etică*. Crima se va afla pe exact același nivel cu oricare alt eveniment, de exemplu căderea unei pietre.

Bineînțeles, citirea acestei descrieri ar putea să ne provoace durere, mânie, sau oricare altă emoție și am putea să citim despre durerea sau mânia cauzată de crimă, în alte persoane atunci când au aflat despre ea, dar toate acestea sunt pur și simplu fapte, fapte și fapte, și nimic care să aibă legătură cu etica. Și acum trebuie să spun că dacă mă gândesc la ceea ce etica chiar este cu adevărat, dacă ar exista o asemenea știință, rezultatul mi se pare destul de evident. Mi se pare evident că nimic din ce am putea gândi sau spune vreodată, nu poate fi *lucrul*. Că nu vom putea scrie o carte științifică al cărei subiect să fie în mod intrinsec sublim și deasupra tuturor celorlalte subiecte. Eu pot doar să-mi descriu sentimentele prin metafora: dacă un om ar scrie o carte despre etică, o

carte care chiar să fie despre etică, aceasta ar distruge, cu o explozie, toate celelalte cărți din lume. Cuvintele noastre, folosite cum le folosim în științe, sunt vase capabile numai să conțină și să transmită înțeles și sens, înțeles și sens *natural*. Etica, dacă este ceva, este supranaturală, iar cuvintele noastre pot doar să exprime fapte; așa cum o ceașcă va conține doar o ceașcă plină de apă, chiar dacă voi turna peste ea un galon de apă. Am spus că în ceea ce privește faptele și propozițiile, nu există decât valori relative și un relativ bine, dreptate etc. Dați-mi voie, înainte să continui, să ilustrez acest lucru printr-un exemplu destul de evident. Drumul corect este drumul care duce în mod arbitrar spre un scop predeterminat și este clar pentru noi toți că nu este niciun sens să vorbești de un drum corect în afara unui scop predeterminat. Acum, haideți să vedem ce putem înțelege prin expresia „*drumul absolut corect*”. Cred că ar fi drumul pe care *oricine*, văzându-l, l-ar urma cu o *necesitate logică* sau s-ar simți rușinați dacă nu îl urmează. Și similar, *binele absolut*, dacă este o stare de lucruri ce pot fi descrise, ar fi acela pe care oricine, independent de gusturi și înclinații, ar dori în mod *necesar* să-l dobândească sau s-ar simți vinovat dacă nu l-ar dobândi. Vreau să zic că o asemenea stare de bunuri e o *himeră*. Nicio stare de lucruri nu are, în sine, ceea ce mi-ar plăcea să numesc puterea coercitivă a unui raționament absolut. Atunci, ce avem noi toți - ca și mine - care suntem tentați de expresii precum „bine absolut” și „valoare absolută” etc., ce avem în minte și ce încercăm să exprimăm? Oricând încerc să-mi clarific acest lucru, este natural să-mi reamintesc cazuri în care cu siguranță aș folosi expresiile astea și m-aș afla în situația în care ați fi voi, dacă v-aș ține o prelegere despre psihologia plăcerii. Ce ați face în această situație ar fi să încercați să vă amintiți situații tipice în care ați simțit plăcere. Căci, având această situație în minte, tot ce v-aș

spune ar deveni concret, și să spunem așa, controlabil. O persoană poate ar alege ca și cel mai bun exemplu senzația unei plimbări realizate într-o frumoasă zi de vară. Mă aflu în această situație, dacă vreau să-mi fixez în minte ce înțeleg prin valoare absolută sau etică. Și aici, în cazul meu, mereu se întâmplă ca ideea unei experiențe particulare să mi se prezinte ceea ce este, într-un sens, experiența mea *par excellence* și aceasta este motivul pentru care vă vorbesc acum, voi utiliza această experiență ca primul și principalul meu exemplu. (Cum am spus înainte, aceasta este o chestiune personală, iar alții ar putea găsi exemple mai frapante.) Voi descrie această experiență în ordine, dacă e posibil, pentru a vă determina să vă amintiți aceeași experiență sau experiențe similare, pentru a putea avea un câmp comun pentru investigația noastră. Cred că cel mai bun mod de a o descrie e să spun că atunci când o am, *mă minunez de existența lumii*. Și am atunci înclinația să folosesc fraze precum „ce extraordinar este faptul că orice există” sau „ce extraordinar că lumea există”. Voi menționa o altă experiență imediat, pe care o cunosc și cu care mulți dintre voi ați putea fi familiarizați: aceasta este ceea ce unul ar putea să numească experiența sentimentului siguranței *absolute*. Mă refer la starea de spirit în care unul este înclinat să spună „Mă aflu în siguranță, nimic nu mă poate răni, orice s-ar întâmpla.” Lăsați-mă să consider aceste experiențe, căci ele manifestă, cred, chiar caracteristicile a ceea ce noi încercăm să clarificăm. Și primul lucru pe care vreau să-l spun, este că expresia verbală, pe care o dăm acestor experiențe, este un nonsens! Dacă spun „Mă minunez de existența lumii”, folosesc necorespunzător limbajul. Permiteți-mi să explic acest lucru: are un sens perfect corect și clar să spun că sunt uimit de ceva ce există de fapt, cu toții înțelegem la ce mă refer atunci când spun că mă minunez de mărimea unui câine care este mai

mare în proporții decât orice alt câine întâlnit de mine până acum sau de orice lucru care, în sensul comun al cuvântului, este extraordinar. În fiecare astfel de caz, mă minunez de ceva ce se întâmplă, despre care *aș putea* concepe să *nu* se întâmple. Mă minunez de mărimea acestui câine deoarece *aș putea* concepe un altfel de câine, anume unul de proporții obișnuite, de care nu ar trebui să mă minunez. Să spui: „Mă minunez de acesta și acesta să se întâmple” are sens doar dacă îmi pot imagina că acel lucru nu se întâmplă de fapt. În acest sens, cineva se poate minuna de existența unei case - să spunem - când o vede și nu a vizitat-o de foarte mult timp, iar între timp și-a imaginat că aceasta a fost distrusă. Dar este un nonsens să spui că mă minunez de existența lumii, pentru că nu-mi pot imagina lumea neexistând. *Aș putea*, desigur, să mă minunez că lumea este în jurul meu așa cum este. Dacă, de exemplu, *aș avea* experiența asta când mă uitam la cerul senin, *aș putea* fi uimit de cerul senin, în opoziție cu cazul în care e înnorat. Dar nu la asta mă refer. Eu sunt uimit de cer ca fiind *ceea ce este*. Cineva ar fi tentat să spună că lucrul de care eu sunt uimit este o tautologie, mai exact cerul fiind albastru sau nefiind albastru. La fel se aplică și pentru cealaltă experiență pe care am menționat-o, experiența cu siguranța absolută. Toți știm ce înseamnă în viața de zi cu zi să fii în siguranță. Sunt în siguranță în camera mea, când nu pot fi călcat de un autobuz. Sunt în siguranță dacă am avut o tuse convulsivă, căci nu o mai pot face din nou. Să fii în siguranță înseamnă să fie imposibil fizic ca unele lucruri să mi se întâmple, deci este un nonsens să spun că sunt în siguranță *orice* s-ar întâmpla. Din nou, aceasta este o folosire greșită a cuvântului „siguranță”, cum celălalt exemplu a fost o folosire greșită a cuvântului „existență” sau „uimire”. *Aș vrea* să vă fac să înțelegeți, că o anumită folosire greșită, caracteristică limbajului nostru, se întâlneș-

te în *toate* expresiile etice și religioase. Toate aceste expresii *par*, la prima vedere, că sunt simple *comparații*. Astfel, se pare că atunci când noi folosim cuvântul corect într-un sens etic, deși ce vrem să spunem nu e „corect” în sensul său trivial, este ceva similar și când spunem: „Acesta este un băiat bun”, deși cuvântul „bun” aici nu vrea să spună același lucru pe care l-ar spune în propoziția „Acesta este un bun jucător de fotbal”, pare să existe o oarecare similaritate. Și când spunem: „Viața acestui om este valoroasă” nu ne referim la același sens ca atunci când vorbim despre o bijuterie valoroasă, dar pare să existe un fel de analogie. Toți termenii religioși *par* în acest sens să fie folosiți ca niște comparații sau în mod alegoric. Atunci când vorbim despre Dumnezeu și despre faptul că el vede tot, și când ne îngenunchem și ne rugăm lui, toți termenii noștri și acțiunile noastre *par* să facă parte dintr-o grandioasă și elaborată alegorie care îl reprezintă ca o ființă umană extrem de puternică a cărei îndurare încercăm să o câștigăm etc., etc. Dar această alegorie descrie, de asemenea, experiența la care tocmai m-am referit. Căci prima dintre ele este, cred, exact acel lucru la care se referă când spun că Dumnezeu a creat lumea și experiența siguranței absolute a fost descrisă spunând că ne simțim în siguranță în mâinile lui Dumnezeu. A treia experiență de același fel este aceea de a se simți vinovat și, din nou, a fost descrisă de fraza că Dumnezeu nu este de acord cu conduita noastră. Astfel, în limbajul etic și religios se pare că folosim constant comparații. Dar o comparație trebuie să fie comparația a *ceva*. Și dacă pot descrie un fapt prin intermediul unei comparații, trebuie să fiu capabil să renunț la respectiva comparație și să descriu faptele fără ea. Acum, în acest caz, imediat ce încercăm să renunțăm la comparație și pur și simplu să afirmăm faptele ce se află în spatele acesteia, constatăm că nu există asemenea fapte. În consecință, ceea ce ini-

țial a părut a fi o comparație, acum pare a fi un simplu nonsens. Cele trei experiențe pe care vi le-am menționat (și aș fi putut adăuga și altele) par, celor care le-au experimentat, de exemplu mie, să aibă într-un anumit sens, o valoare intrinsecă, absolută. Dar când spun că sunt experiențe, cu siguranță sunt fapte; au avut loc atunci și acolo, au durat o anumită perioadă de timp definită și, în consecință, pot fi descrise. Și, din ceea ce am spus acum câteva minute, trebuie să admit că este un nonsens să spui că au valoare absolută. Și îmi voi întări ideea spunând „Paradoxul este că o experiență, un fapt ar părea să aibă o valoare supranaturală.” Există un mod în care aș fi tentat să întâlnesc acest paradox. Permiteți-mi întâi să consider, din nou, prima noastră experiență, de a ne minuna de existența lumii și permiteți-mi să o descriu într-un mod puțin diferit; cu toții cunoaștem ceea ce în viața de toate zilele este un miracol. Evident, el este un simplu eveniment, nemăvăzut până acum. Să presupunem acum că un astfel de eveniment a avut loc. Să luăm spre exemplu cazul în care unuia dintre voi i-ar crește dintr-o dată un cap de leu și ar începe să ragă. Cu siguranță asta ar fi un lucru de-a dreptul extraordinar, cât îmi pot eu imagina. Acum, oricând ne-am reveni din surpriza noastră, ce aș sugera este să aducem un doctor și să investigăm cazul din punct de vedere științific, și dacă nu ar fi că l-am răni, aș cere să i se facă o vivisecție. Dar unde ar mai fi atunci miracolul? Este clar că atunci când ne uităm la lucruri în acest fel, tot ce este miraculos a dispărut; cu excepția cazului în care ceea ce noi înțelegem prin acest termen este doar un fapt ce nu a fost încă explicat de către știință, care din nou înseamnă că până acum am eșuat să grupăm acest fapt cu altele într-un sistem științific. Asta arată cât de absurd este să spui „Știința a demonstrat că nu există miracole”. Adevărul este că modul științific de a privi un fapt, nu este modul de a-l pri-

vi ca pe un miracol. Căci, imaginați-vă orice fapt ați vrea, el nu este în sine miraculos în sensul absolut al aceluia termen. Căci, observăm acum că am folosit cuvântul „miracol” într-un sens relativ cât și absolut. Și voi descrie acum experiența de a se minuna de existența lumii spunând: este experiența de a vedea lumea ca pe un miracol. Acum sunt tentat să spun că expresia corectă în limbaj pentru miracolul existenței lumii, deși nu este o propoziție în limbaj, este existența limbajului însuși. Dar ce înseamnă atunci să fii conștient de acest miracol uneori, și alteori nu? Tot ce am spus prin mutarea expresiei miraculosului, de la o expresie formulată *cu ajutorul* limbajului, la o expresie *prin existența* limbajului, este, din nou, că nu putem să exprimăm ceea ce vrem să exprimăm și că tot ce spunem despre miraculosul absolut rămâne un nonsens. Acum răspunsul la toate acestea vă va părea perfect clar multora dintre voi. Veți spune: Păi, dacă unele experiențe ne tentează constant să le atribuim o calitate pe care o numim valoare, absolută sau etică, și importanță, asta arată simplu că prin aceste cuvinte noi *nu* înțelegem un nonsens, și că până la urmă tot ce înțelegem spunând că o experiență are valoare absolută, este doar *un fapt ca oricare alte fapte*, și totul se reduce la concluzia că încă nu am reușit să găsim o analiză corectă din punct de vedere logic a ceea ce înțelegem prin expresiile noastre etice și religioase. Acum, când mi se reproșează acest lucru, imediat văd, clar, ca într-o străfulgerare, nu doar că nicio descriere la care m-aș putea gândi nu ar putea descrie ce înțeleg prin valoare absolută, dar aș respinge fiecare descriere semnificativă pe care oricine mi-ar sugera-o, *ab initio*, pe baza că are semnificație. Asta ca să spună: Înțeleg acum că aceste expresii lipsite de sens nu erau lipsite de sens din cauză că nu am găsit încă expresia corectă, ci pentru că lipsa lor de sens era tocmai esența lor. Căci tot ceea ce am vrut să fac cu ele a fost doar

să trec dincolo de lume și asta înseamnă a spune dincolo de semnificația limbajului. Tendința mea, și cred că tendința fiecărui om care a încercat vreodată să scrie sau să vorbească Etică sau Religie, a fost de a trece de granițele limbajului. Această încercare de a trece de zidurile închisorii noastre este complet și absolut lipsită de speranță. Etica, atâta timp cât pornește de la dorința de a spune ceva despre sensul ultim al vieții, despre binele absolut, despre valoarea absolută, nu poate fi o știință. Ce spune, nu adaugă nimic în plus cunoștințelor noastre, în vreun sens. Dar este o dovadă a tendinței minții omenești pe care personal, nu pot să nu o respect profund și pe care nu aș ridiculiza-o pentru nimic în lume.

This translation was made possible by the financial support of: